

Киреева І. В.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ***Коробцова Д. В.,***кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ТА БЕЗПЕКИ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено аналіз заходів, що були впроваджені для забезпечення контролю та безпеки у сфері банківської діяльності як реакція на протидію тим негативним викликам, які обумовлені наслідками повномасштабного вторгнення. Зазначено, що до таких факторів належить: суттєвий відтік населення країни, зменшення кількості малих та середніх підприємств, падіння рівня платоспроможності населення, підвищення безробіття, збільшення випадків неповернення кредитів, підвищений рівень небезпеки у зв'язку із обстрілами, зменшення доступу до банківських послуг на прифронтових територіях, збільшення шахрайських випадків та кіберзлочинів у банківській сфері тощо. Акцентовано увагу на тому, що перелічені фактори викликають необхідність прийняття низки рішень щодо посилення контролю та забезпечення безпеки в економічній сфері. Розглянуто основні заходи, що запроваджені як способи подолання названих проблем, а саме: запобігання виведенню грошових активів з банківської системи України, фізична безпека та пом'якшення умов діяльності банків, заборона фінансових операцій, які можуть вплинути на безпеку держави та ін. Наголошено на тому, що перелічені заходи мають сприяти стійкості національної валюти як фундаментальної основи щодо як банківської так і економічної безпеки в цілому. Визначена нагальна доцільність доповнення таких заходів задля охоплення технологічного, нормативного та соціально-інформативного напрямків контролю та безпеки. Зроблено висновок, що заходи забезпечення контролю та безпеки у сфері банківської діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану можна розподілити на такі групи: по-перше, пов'язані із збереженням функціонування та стабілізації власне банківської системи, зокрема, обмеження виведення готівки з банківського сектору, стримування девальвації гривні, обмеження попиту на валютні цінності тощо; по-друге, надання додаткових можливостей продовження функціонування банків, у тому числі на основі зменшення контролю щодо додержання банками строків окремих видів звітності, збільшення можливостей з підтримання ліквідності банків; по-третє, підтримка банками доступу громадян та підприємців до банківських послуг на основі безперебійної роботи банкоматів, реалізації доступного кредитування підприємців за державними

програмами підтримки, які діють у воєнний час; по-четверте, посилення протидії тероризму, його фінансуванню, посилення контролю за банківською діяльністю, що може сприяти тероризму, насамперед з боку росії, позбавлення можливості спрямування коштів на збройну агресію проти України.

Ключові слова: банки, банківський контроль, банківська безпека, банківська система, наслідки воєнного стану.

Постановка проблеми. Забезпечення стабільності банківської системи, що є надзвичайно важливим особливо в кризові часи повномасштабного вторгнення. Правовий режим воєнного стану було введено як реакцію на повномасштабне вторгнення держави-агресора, тож його метою є забезпечення функціонування всіх суспільних інституцій в особливий для країни період. Вагомий вплив такий режим здійснює й на банківську сферу. До проблем, які виникли у зв'язку з повномасштабною агресією, відносять: збільшення рівня неплатоспроможності населення через проблеми на трудовому ринку, що в свою чергу вплинуло на зростання кількості непрацюючих кредитів та прострочення заборгованості за цими зобов'язаннями, деякі банки скоротили власні активи у балансі, зростання шахрайських дій та кіберзлочинів проти клієнтських заощаджень [1, с. 432]. Разом із цим завдяки оперативному реагуванню на нові для країни виклики з боку як самого НБУ, так і уряду країни, вдалося певним чином зменшити обсяг негативних руйнівних наслідків для фінансової системи в цілому та для банківської зокрема. Воєнні дії викликають значну нестабільність у всіх сферах суспільного буття. До обумовлених повномасштабним вторгненням чинників, які безпосередньо впливають на безпеку у сфері банківської діяльності, слід віднести: фізична небезпека працівників та відвідувачів банків, руйнування та знищення банків та клієнтських депозитів, закриття бізнесу, зменшення доходу населення, а відтак падіння кредитоспроможності, відтік суб'єктів підприємницької діяльності з найбільш небезпечних регіонів країни, закриття депозитних рахунків, надмірний попит на валютні цінності та ін. Перелічені фактори викликали необхідність прийняття низки рішень щодо посилення контролю та забезпечення безпеки в еконо-

мічній сфері. Представляється доцільним систематизувати такі заходи задля розуміння, наскільки комплексними вони є з точки зору охоплення основних ризиків банківської сфери, обумовлених воєнним станом.

Стан дослідження. Деякі дослідники приділяли увагу питанням банківської безпеки. Так, в роботі ми спиралась на дослідження таких вчених, як: А.В. Наконечної, яка окреслює нормативні наративи стійкості національної грошової системи та безпеки роботи банків [2, с. 85-86]; Н.З. Блещук-Дев'яткіної та І.В. Бацман, які підкреслюють необхідність зосередитися на вирішенні таких питань, як: регулювання нормативно-правової сфери фінансової безпеки; звертати увагу на деталі загроз, що виникли під час військової агресії росії; переглянути методичні підходи до оцінювання фінансової безпеки банків; розвинути програми мінімізації ризиків, пов'язаних з банківською сферою [3, с. 111]. Разом із цим не окреслюються ті питання, які вже були вирішені в сфері забезпечення банківської сфери чинним законодавством під час дії воєнного стану.

Метою цієї статті є аналіз чинного законодавства стосовно тих заходів, які були запроваджені для стабілізації банківського сектору, їх диференціація задля подальшого визначення прогалин, обумовлених динамікою суспільно-економічного стану країни.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо ті заходи, які були застосовані відносно організації роботи банківської сфери та її забезпечення від негативних фінансово-економічних чинників. Насамперед доцільно відмітити заборону банкам: 1) здійснювати активні операції із пов'язаними з банком особами у частині укладання нових кредитних договорів та договорів про надання банком фінансових зобов'язань, укладання договорів про внесення змін до кредитних договорів щодо збільшення строків користування активами та/або збільшення сум кредитів та фінансових зобов'язань; 2) дострокове повернення вкладів (депозитів) пов'язаним з банком особам, крім спрямування достроково повернутих коштів на збільшення капіталу банку [4]. Означене сприяє виведенню грошової маси, збереженню та розвитку коштів у банківському віданні. На досягнення означених цілей також спрямовані норми Постанови правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», яку було прийнято у перший день повномасштабного вторгнення. Нею запроваджено низка обов'язкових обмежень роботи банків. Забороняється проводити операції, що порушують визначені цією Постановою обмеження, сприяють або можуть сприяти їх уникненню. Зокрема, заборонено видачу в Україні готівкових коштів у гривнях: з рахунку клієнта в національній валюті в обсязі, що перевищує 100000 гривень у день (без урахування комісії банку), крім зняття готівкових коштів у гривнях: з метою виплати заробітної плати та соціальних виплат; з рахунків підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду України та в інших виключних випадках, окреслених цією Постановою [5].

Для стримання можливого різкого знецінення гривні на початку війни НБУ зафіксував курс гривні до іноземних валют станом на 24 лютого 2022 року та припинив розрахунок довідкового курсу гривні до долара США. Обмеження на встановлення банками курсу валют для готівкових операцій та операцій з платіжними картками було скасоване з 21 травня 2022 року – це перший крок до повернення до плаваючого валютного курсу,

як справедливо підкреслює Є. Доронцева, повернення до повністю ринкового курсу навряд чи відбудеться найближчим часом [6].

Перелічені заходи мають сприяти стійкості національної валюти як фундаментальної основи банківської та економічної безпеки в цілому.

До засад, що забезпечують стійкість національної грошової системи та безпеки роботи банків, відносять й такі нормативні наративи: 1. забезпечувати роботу відділень в безперервному режимі в умовах відсутності загрози життю та здоров'ю населення; 2. продовжувати роботу з урахуванням обмежень, передбачених Постановою; 3. забезпечувати безперервний доступ до сейфових скриньок; 4. забезпечити здійснення безготівкових розрахунків без обмежень; 5. здійснення безобмежного підкріплення банкоматів готівкою; 6. НБУ здійснює підкріплення без обмежень; 7. здійснення НБУ бланкового рефінансування банків для підтримки ліквідності без обмежень за сумою терміном до одного року з можливою пролонгацією терміном ще на рік; 8. здійснення без обмежень платежів Урядом України відповідно до законодавства про особливий період [2, с. 85].

Окремі заходи спрямовані на певне пом'якшення вимог до банків, які дозволяють їм зберегти ліквідність та послабити відповідальність за відхилення від окремих вимог, що пред'являються законодавством до банківської діяльності, що обумовлено наслідками воєнної ситуації в країні.

Так, відповідно до Постанови НБУ «Про особливості підтримання ліквідності банків у період дії воєнного стану» рішення щодо періодичності проведення тендерів з підтримання ліквідності банків, параметрів операцій з рефінансування приймається посадовою особою, яка згідно з наказом Національного банку про розподіл функціональних обов'язків здійснює загальне керівництво та контролює діяльність підрозділів, пов'язану з регулюванням грошово-кредитного ринку на підставі пропозицій Департаменту відкритих ринків, Департаменту монетарної політики та економічного аналізу [7].

Законом України «Про банки і банківську діяльність» було встановлено, що НБУ не відносить банк до категорії проблемних або неплатоспроможних з підстав, визначених п. 1 ч. 1 ст. 75 (банк протягом 30 календарних днів поспіль допустив порушення мінімального значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та/або нормативу достатності основного капіталу, встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України, що розраховується щодаки – два і більше разів), п. 2 ч. 1 ст. 76 цього Закону (зменшення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та/або нормативу достатності основного капіталу на 50 і більше відсотків від мінімального рівня, встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України), за умови що банк: протягом дії воєнного стану в Україні, подав до Національного банку України програму капіталізації/план реструктуризації, складені відповідно до вимог та в порядку, встановлених Національним банком України, у тому числі програму капіталізації/план реструктуризації, складені за результатами оцінки стійкості банку, та забезпечує виконання погоджених Національним банком України програми капіталізації/плану реструктуризації у визначені в них строки, у тому числі якщо закінчення таких строків припадає на період після припинення чи скасування воєнного стану в Україні [8]. Отже, мова йде про підтримку банків у над скрутний час, надання шансу

подальшого функціонування за умов виявлення можливості відновлення їх стійкої роботи.

При цьому слід підкреслити справедливості думки О.М. Лобача щодо доцільності законодавчого визначення поняття неплатоспроможності банку саме як сукупності ознак, що характеризують банк неплатоспроможним і того, що є підставою для прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, адже, не дивлячись на відмінні механізми регулювання, неплатоспроможний банк нічим не відрізняється від інших суб'єктів підприємництва, що неспроможні виконувати свої грошові (приватно-правового, публічно-правового характеру) зобов'язання перед кредиторами [9, с. 91]. Означене допоможе більш чітко розуміти критерії, за якими відрізняється неплатоспроможність банку від інших суб'єктів підприємництва.

З метою забезпечення безпеки банківської діяльності банки отримали можливість надавати банківські послуги, а також здійснювати процесинг за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, зокрема платіжних карток, використовуючи хмарні сервіси, що надаються з використанням обладнання, розміщеного на території держав Європейського Союзу, Великої Британії, Сполучених Штатів Америки та Канади. Ця норма діятиме на період воєнного стану та впродовж двох років після його скасування [10].

24 лютого регулятор ухвалив постанову для уможливлення ліквідації підконтрольних росії банків. Вже наступного дня Нацбанк відкликав ліцензію та ліквідував два банки, які перебували під опосередкованим контролем росії [6].

Встановлення санкцій проти держави-агресора позначалося також і на сфері банківської діяльності. Так у період дії воєнного стану в Україні у разі, якщо до банку, визначеного НБУ, системно важливим та/або до будь-якого власника (власників) істотної участі у ньому застосовано, у тому числі до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану», санкції іноземними державами (крім держав, що здійснили або здійснюють збройну агресію проти України) або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями та/або застосовано санкцію (санкції), що становить (становлять) загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи через позбавлення/обмеження права особи, до якої застосовано санкцію (санкції), розпоряджатися активами, НБУ зобов'язаний прийняти рішення про виведення з ринку системно важливого банку [8].

Також, як виняток, що діє в період воєнного стану, встановлено, що центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції, з метою вжиття заходів для реалізації повноважень, визначених Законом України «Про санкції» [11], щодо виявлення і розшуку активів фізичних та юридичних осіб, зазначених у відповідних рішеннях РНБО України та до яких застосовано санкцію у виді блокування активів, а також активів, щодо яких особа, до якої застосовано санкції, може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними, має право на запит цього органу отримувати від банків інформацію, що становить банківську таємницю [8]. Мова йде про визначене коло

суб'єктів, щодо яких розголошується така інформація, конкретного суб'єкта її отримання та чітко встановлені строки дії цього правила.

Перелічені заходи розкривають основні напрямки забезпечення безпеки та контролю у сфері банківської діяльності, що обумовлені воєнної небезпекою та її наслідками. Разом із цим в літературі підкреслюють необхідність запровадження додаткових заходів. Так, до напрямків розвитку, які мали б змогу зміцнити банківську, фінансову та національну безпеку України, А. Зуєва відносить такі: по-перше, покращувати інформаційне, програмне забезпечення, впроваджувати сучасні інженерські та технологічні методи протидії кібератакам; по-друге, вдосконалювати нормативно-правові документи, які були б результатом швидкої реакції на зміни в економіці держави через воєнні дії або кризове положення; по-третє, забезпечувати обізнаність населення щодо питань банківської безпеки, інформаційних технологій та безпечного користування банківськими послугами в Інтернеті [1, с. 433]. Таким чином, авторка наголошує на технологічному, нормативному та соціально-інформативному напрямках.

Висновки. З огляду на вищезазначене, заходи забезпечення контролю та безпеки у сфері банківської діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану можна розподілити на такі групи: по-перше, пов'язані із збереженням функціонування та стабілізації власне банківської системи, зокрема, обмеження виведення готівки з банківського сектору, стримання девальвації гривні, обмеження попиту на валютні цінності тощо; по-друге, надання додаткових можливостей продовження функціонування банків, у тому числі на основі зменшення контролю щодо додержання банками строків окремих видів звітності, збільшення можливостей з підтримання ліквідності банків; по-третє, підтримка банками доступу громадян та підприємств до банківських послуг на основі безперебійної роботи банкоматів, реалізації доступного кредитування підприємств за державними програмами підтримки, які діють у воєнний час; по-четверте, посилення протидії тероризму, його фінансуванню, посилення контролю за банківською діяльністю, що може сприяти тероризму, насамперед з боку росії, позбавлення можливості спрямування коштів на збройну агресію проти України.

У зв'язку з динамікою суспільних та економічних факторів, які обумовлені наслідками вторгнення та воєнним станом, подальшої розробки потребують питання ролі банківської системи у сприянні економічному зростанню країни, у тому числі на основі стимулювання підприємництва.

Література:

1. Зуєва А.С. Забезпечення безпеки банківської діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Тиждень студентської науки 2023 : матеріали 78-ої студентської науково-технічної конференції (Дніпро, 24-28 квітня 2023 року). Дніпро : НТУ «ДП», 2023. С. 431-433.
2. Наконечна А.В. Контроль за стабільністю банківської діяльності в період воєнних дій в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 78: Ч. 2. 2023. С. 83-89.
3. Блашук-Дев'яткіна Н., Бацман І. Фінансова безпека банківської системи України. *Галицький економічний вісник*. № 6 (85). 2023. С. 104-112.

4. Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп : Постанова правління Національного банку України від 25.02.2022 № 23. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_25022022_23

5. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>

6. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як НБУ адаптував фінансову систему України до нових умов впродовж ста днів воєнного стану. URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-systemu-ukrayiny-do-novyh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voyennogo-stanu>

7. Про особливості підтримання ліквідності банків у період дії воєнного стану : Постанова правління Національного банку України від 24.02.2022 № 22. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_22

8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14?new=1&find=1&text>

9. Лобач О.М. Категорії «проблемний банк», «неплатоспроможний банк» у законодавстві України. *Наукові записки: юридичні науки*. Т. 155.. 2014. С. 86-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2014_155_22

10. Про використання банками України хмарних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pro-vikoristannya-bankami-ukrayini-hmarnih-poslug-v-umovah-voyennogo-stanu>

11. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

Kyrieieva I., Korobtsova D. Measures to ensure control and security in the field of banking activity under the conditions of the legal regime of martial law

Summary. The article analyzes the measures implemented to ensure control and security in the banking sector as a response to the negative challenges caused by the consequences of a full-scale invasion. It is noted that such factors include: a significant outflow of the country's population, a decrease in the number of small

and medium-sized enterprises, a drop in the solvency level of the population, an increase in unemployment, an increase in cases of non-repayment of loans, an increased level of danger in connection with shelling, a decrease in access to banking services in the front-line territories, an increase in fraudulent cases and cybercrimes in banking, etc. The attention is focused on the fact that the listed factors make it necessary to make a number of decisions on strengthening control and ensuring security in the economic sphere. The main measures implemented as methods of overcoming the mentioned problems are considered, namely: preventing the withdrawal of monetary assets from the banking system of Ukraine, physical security and softening of the conditions of banks' activities, prohibition of financial transactions that may affect the security of the state, etc. It is emphasized that the listed measures should contribute to the stability of the national currency as a fundamental basis for both banking and economic security in general. The urgent expediency of supplementing such measures in order to cover the technological, regulatory and social-informative areas of control and security has been determined. It was concluded that measures to ensure control and security in the field of banking activity under the conditions of the legal regime of martial law can be divided into the following groups: firstly, related to the preservation of the functioning and stabilization of the banking system itself, in particular, restrictions on the withdrawal of cash from the banking sector, restraint of the devaluation of the hryvnia, restrictions on the demand for currency values, etc.; secondly, provision of additional opportunities for the continuation of banks' operation, including on the basis of reduced control over compliance by banks with the deadlines of certain types of reporting, increased opportunities for maintaining banks' liquidity; thirdly, banks support citizens' and entrepreneurs' access to banking services based on uninterrupted operation of ATMs, implementation of affordable lending to entrepreneurs under state support programs operating in wartime; fourthly, strengthening countermeasures against terrorism and its financing, strengthening control over banking activities that can contribute to terrorism, primarily from Russia, and eliminating the possibility of directing funds to armed aggression against Ukraine.

Key words: banks, banking control, banking security, banking system, consequences of martial law.